

Megjelent: KAPU 2015.04, 53-56.

Grandpierre Atilla:

A Kárpát-medence népességének embertani jellemzése és eredete

Újabb részletek *Az ősi Magyarország* c. készülő könyvből

Az embertani vizsgálatok helyzete

A tudományoknak alapvetően két ága van: a természettudományok és a humán tudományok, azaz magyarul, az emberrel foglalkozó tudományok. A kettő közös alapját adja az a tény, hogy az ember a Természet része, folytatása és egyfajta egésze. Az ember megkülönböztető, lényegi jellemzője a cselekvőképesség különösen magas szintjét lehetővé tevő öntudat. A tudat mibenléte a természettudomány legnagyobb kérdése. Az emberrel foglalkozó tudomány, az embertan tehát központi szerepet játszik a természettudományokban éppúgy, mint a humán tudományokban – mondjuk magyarul, így mindig világosabb: az embertudományokban. Szűkebb értelemben véve az embertan az embert a természettudományok szempontjából és módszereivel közelíti meg, s igyekszik feltárni az ember őseredetét, fejlődésének hajtóerőit és törvényeit. Az embertan az emberrel és a társadalommal foglalkozó tudományok alapvetőjéül szolgál – írta Török Aurél (1842-1912), a magyar embertani kutatások megalapozója. Egyik legkiemelkedőbb utódja, Bartucz Lajos (1885-1966) kiemelte, hogy igazi történetünket csakis az embertan képes felderíteni a régészet és a néprajz segítségével.

Embertani alkatunk személyiségünk nagyon mély rétegét jelenti. Azonosulunk önmagunkkal, testi-lelki-szellemi alkatunkkal, személyiségünkkel. Emberi mivoltunk, emberi alkatunk természetszerűen összeköti személyiségünket szüleinkkel, családjainkkal, tágabb értelemben nemzetünkkel, népünkkel. A magyarság embertani képének világosan kell előttünk állnia ahhoz is, hogy tudjuk, milyen a magyar.

Éppen ezért rendkívül sajnálatos és magyarázatra vár, hogy az embertani vizsgálatok mindmáig alapvető módszertani hibákkal megterheltek. Pedig Franz Weidenreich, a világszinten is kiemelkedő antropológus már 1945-ben részletesen bebizonyította, hogy *az antropológia szokásos eljárása az embercsoportok megkülönböztetésére, a fej szélességének a fejhosszhoz viszonyított arányának használata az embertanban tragikus hiba* (Weidenreich 1945, *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 1, No. 1, 1-54). Ez a hiba egyrészt osztályozási hiba, másrészt eltekint attól az alapvető tényről, hogy ezen méretek az egész emberiségre, és szinte minden egyes embercsoportjára vonatkozóan az elmúlt évezredek során szinte folyamatosan jelentős változáson mentek át. Az egész alap, amire az osztályozás épített, mármint a koponya magassága és az arc szélessége, ugyanazon népesség esetén is az idők folyamán változik, olykor nagyon rövid időn belül. Ha ezt nem vesszük figyelembe, azt hihetjük, hogy az azonos körzetben élő nép különböző korokban különböző fejjelzőkkel jellemezhető változatai különböző népeket jelentenek, amelyek, úgymond, ebben az esetben kívülről kellett eljussanak az adott nép lakóhelyére. Ez a módszertani hiba Európa fejlődéséről alkotott képünket is alapvetően félrevezeti, mert támadást, inváziót, beözönlést tételez fel ott, ahol ilyesmiről az esetek túlnyomó

részében nincs szó.

Vegyük először az osztályozás hibáját. Definíció szerint a 185 mm hosszú koponya hosszúnak számít (dolicocephal), ha szélessége 138,56 mm-nél nem nagyobb. De ha ugyanennek a koponyának a szélessége mindössze 0,2 mm-rel nagyobb, 138,75 mm, akkor már közepesen hosszúnak számít (mesocephal), és ha szélessége mindössze 1,2 mm-rel nagyobb, akkor belekerül a „rövidfejű” (brachycephal) osztályba. Ugyanakkor ha a koponya még ennél is szélesebb, 146,05 mm, és magassága 195.0 mm, akkor a hosszúfejű osztályba kerül, de ha ennél 6 mm-re keskenyebb, 140,05 mm, viszont magassága 175.0 mm, akkor rövidfejűnek számít. Ez az osztályozás rendkívül mesterkéltnél, lényegtelen eltéréseknek lényeges jelentőséget tulajdonít és ezért félrevezet.

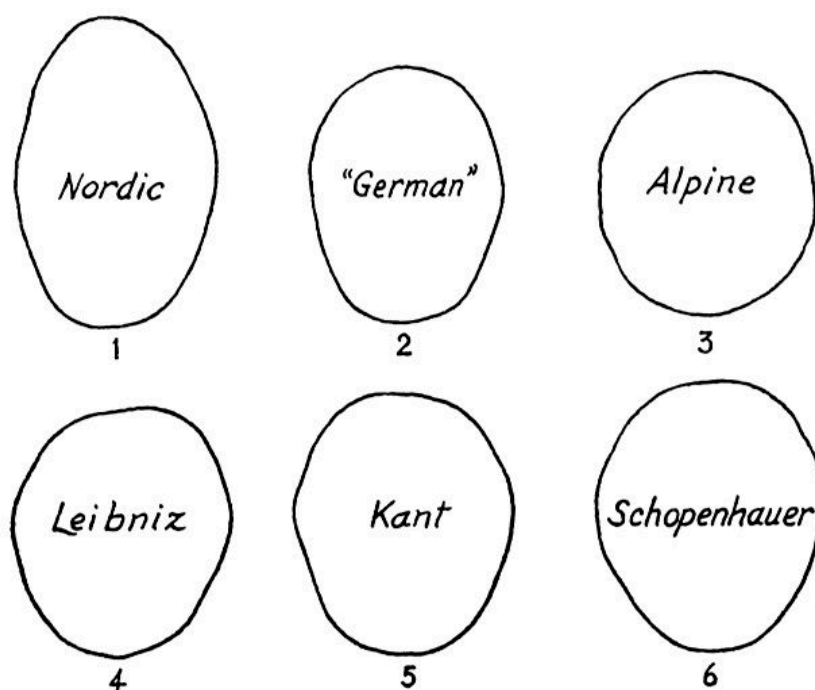

FIG. 2. Contours of skulls viewed from above to show typical skull forms. After Walter Redmann (1927). No. 1, "Nordic-Anglo-Saxon" skull; No. 2, "German" skull; No. 3, "Ostic" (Alpine) skull; No. 4, Leibniz's skull; No. 5, Kant's skull; No. 6, Schopenhauer's head. No. 4 to 6 after F. Weidenreich (1927).

1. ábra. A „rövidfejűség” valójában kerekfejűséget jelent. Weidenreich (1945) szerint az emberiség evolúciója a kerekfejűség felé halad.

Ennél is jelentősebb hibája ennek az osztályozásnak, hogy figyelmen kívül hagyja a *fejrövidülés* meglehetősen feltűnő és gyakori jelenségét. A 20. század elejére az első alaposabb embertani felméréskor kiderült, hogy az európai népesség a hosszú- ill. rövidfejűség szempontjából három körzetre osztható, durván északi, középső, és déli körzetre. Az őskorban és Európa korai törzseinek időszakában a koponyák a mai utódokénál általában hosszabb fejűek voltak. Ez Európa mindhárom körzetére igaz kisebb-nagyobb mértékben. Még az olyan körzetek is, ahol viszonylag hosszúfejű a népesség, mint Itália, Skandinávia, Spanyolország, Nagy Britannia, vagy Észak-Németország egyes részei, korábban a mainál magasabb százalékban mutatták a hosszúfejűséget. Egész Közép-Európában határozott rövidfejűség fejlődött ki a

történelmi időkben, és ez a hatás tágul egy nagy körben, melynek középpontja az Alpok – írta Hug (1939-40). A rövidfejűség Közép-európai sávjában Franciaországtól az Urál hegységig a történelmi idők előtt ugyanúgy hosszúfejűség uralkodott, mint az északi és déli sávokban. *A változás főleg a középkorra esik.* Ezt a jelenséget majdnem kivétel nélkül *azzal az általánosan elfogadott elmélettel magyarázták, hogy a hosszúfejű „őslakosok”-ra Közép-Ázsiából eredő rövidfejű népség települt rá.* Csakhogy ehhez arra lett volna szükség, hogy abban a korban Közép-Ázsiában rövidfejű népség éljen és nagy tömegben települjön be Európába. Ilyen rövidfejű népség azonban Weidenreich 1945-ös tanulmánya szerint nem ismeretes Közép-Ázsiában. Weidenreich megemlíti, hogy Lebzelter (1935) és mások szerint *a koponya-rövidülés legnagyobb része éppen i.sz. 1 000 körül történt meg,* néhány körzetben hamarabb, másokban később. Bár Weidenreich 1945-ös tanulmányában a most következő kérdést nem tette fel, ahogy az azóta eltelt 70 évben sem tette fel senki, mégis feltesszük a kérdést: Valóban nem költözött ekkoriban, *i.sz. 1 000 körül* Európába Keletről jelentős rövidfejűnek tekinthető népcsoportot magába foglaló nép? Ha nem riadunk vissza e kérdés feltételétől, amely Weidenreich alapos érvelésének fényében kényszerítő erővel merül fel, akkor megtalálhatjuk a választ akkor is, ha ezt a kérdést mindmáig, úgy tűnik, senki sem tette fel. Jó, ha feltesszük ezt a kérdést, mert a megoldáshoz nagy lépéssel visz közelebb. Létezik ugyanis egy nagy nép, amelyikről nagyon jól ismert, hogy a rövidfejű típusok – az úgynevezett turáni és pamíri – voltak a meghatározói, és amelyik éppen ebben az időszakban, *i.sz. 1 000 körül települt be Keletről, Közép-Ázsiából Európa kellős közepére,* a Kárpát-medencébe. Ez a nép a korabeli Európa legnagyobb hatalmú népe volt, az a nép, amelynek katonai erejétől egész Európa évszázadokon át rettegett, és amelynek a német-római birodalom is adót fizetett: *Árpád népéről van szó.*

Bármennyire is szembeötlő Közép-Európa és az árpádi magyarság lehetséges szerepe a rövidfejűség európai elterjedésében, hozzá kell tennünk, a koponyarövidülés világjelenség, és nem szükséges hozzá nagy népcsoportok beköltözése, mert helyben is megtörténik. Az emberiség egészét érinti, és a különböző korokban különböző népeknél különböző mértékben és módon lép fel. Weidenreich (1945) mélyreható kutatásai szerint *a Homo Sapiens evolúciója a rövidfejűség, a kerekfejűség irányába mutat.* A rövid- vagy kerekfejűség kedvezőbb és biztosabb tartást biztosít a koponyának, és így a koponya fejlődésének is kedvezőbb. A rövidfejűség már az újkőkorszakban is jelen volt még bár gyakorisága jóval alacsonyabb volt, Weidenreich hivatkozásai szerint Skandináviában 9%, a mai Dánia területén 26%, a mai Dél-Németország területén 31% körüli. A modern korra a rövidfejűek aránya Közép-Európában 59%-ra nőtt. Lengyelország, Belorusszia és a balti államok területén az elmúlt évezredben lényegében változatlan volt a népség, de a rövidfejűségi index 10 egységgel nőtt (Bielicki 1962). A fejrövidülés gyorsan zajlott a modern Japánban, de a 20. század végére megállt, viszont Indiában most is zajlik. Ugyanakkor ellentétes irányú folyamat is előfordul, például Németországban (Zellner 1998) és Olaszországban (Sanna and Soro 2000).

Mindezek tükrében kell mérlegelnünk a magyar embertani kutatásokban egyre inkább uralkodóvá váló tendenciát, amely az embertípusokra osztás helyett a hosszúfejűség-szélesarcúság jellemzőket alkalmazza. Ennek a félrevezető módszernek a következtében alakult ki a 20. század első felében a legtöbb külföldi szerző s a magyarok közül is Herman Ottó és Lenhossék Mihály azon véleménye, hogy a mai magyarság típusában teljesen azonos az általában vett középeurópai kerekfejű, alpi

típusúnak nevezett lakossággal, mert ami keleti vér volt benne ezer év előtt, azt már régen elveszítette a sokszoros vérvesztés és sokirányú rasszkeveredés következtében. Ezt a véleményt alátámasztani látszott az a megfigyelés, hogy hazánkban a lakosság túlnyomó többsége éppúgy rövidfejű, mint a többi középeurópai államban. Bartucz hozzáteszi: „*A rendszeres antropológiai vizsgálatok s a jellegeknek korrelációs tanulmányozása azonban e véleményt hamar megdöntötte. Kiderült, hogy ez a nagygyakoriságú és egységesnek hitt rövidfejű csoport tulajdonképpen hatféle koponyaalakot rejt magában. A rövidfejűek nagy része ugyanis csak mérsékelt rövidfejű s nem barna, hanem világos színű (kelet-europid rassz), de a barna rövidfejűek közül is egy rész a nyakszirt lapossága és az arc keskenysége által (dinári rassz), más része a hátsó koponya szélességével (turánid rassz), ismét más része a homlok rézsútosságával (taurid rassz) tűnik ki, egy részén pedig határozott mongoloid vonások észlelhetők. Így azután körülbelül csak 10-15% olyan rövidfejű marad, akin az alpi rassz jellegzetes bélyege, a gömbölyű körvonalú agykoponya és arc felismerhető*” (Bartucz Lajos: A magyar nép. 1943, 54.o.).

2. kép. Turánid embertípusba tartozó lány.

A turánid embertani típus Európa több, mint 30 000 éve itt lakó őslakosságának cromagnoni típusából fejlődött ki (Lipták Pál 1980). Jellemzői a magas vagy nagyközepes termet, a fej nagy méretei mellett rövid fejjelző, széles-igen széles, középmagas arc mellett széles arcjelző 84-85 körüli koponyajelzővel, előreálló

járomcsont, meredek homlok, közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex orrhát, enyhén domború tarkó, sötét vagy kevert (zöldes) szemszín és barna-fekete hajszín (Henkey Gyula: *Őseink nyomában. A magyarság embertani képe.* 1993). Sajnálatos, hogy a taxonómia (az embertani típusokra felosztás) Bartucz által felismert előnyeinek dacára az embertan hazai kutatóinak nagy része elhagyta az embertani típusokra felosztást, arra hivatkozva, hogy ez módot ad az egyéni megítélésre, a szubjektivitásra (Köhler Kitti 2012). Úgy gondoljuk, hogy a számszerűsítésre törekvés bármennyire is elősegíti az objektivitást, mégsem lehet kizárólagos eszköze az embertani jellemzésnek, különösen akkor, ha olyan tulajdonságokra épít, amelyek viszonylag lényegtelen eltéréseket lényegesnek tüntetnek fel és amelyek az idők során változóak lehetnek. A turanid, pamíri stb. típusok megítélésünk szerint valóban alkalmasak arra, hogy jellemezzék a magyar népességet, amit az is bizonyít, hogy a környező országokban ezek az embertani típusok (osztrákok, szlovákok, románok, délszlávok), egyáltalán nem vagy csak jóval kisebb arányban fordulnak elő (lásd Fóthi Erzsébet: *A honfoglaló magyarok típusai*, <http://www.matisz.hu/uploads/media/genetika.pdf>).

A Kárpát-medence őskora

Sorozatunk előző részeiben kimutattuk, hogy a Kárpát-medence természetföldrajzi viszonyai, hatalmas, egységes nagytája, központi fekvése, nagy folyói, különösen kedvező éghajlata, világviszonylatban is kiemelkedően termékeny, humuszos talaja, ásványkincsei különlegesen kedvezőek a nagy létszámú, nagy népsűrűségű, magas műveltség létrehozására alkalmas népesség kifejlődéséhez. Összehasonlítva a mai uralkodó felfogással, amely szerint Európa ősműveltsége és népességének jelentős része a Közel-Keletről, az úgynevezett “Termékeny Félhold”-ból, Mezopotámiából indult, kimutattuk, hogy *az öntözéses gazdálkodás területe Mezopotámiában mindössze 12 000 négyzet-kilométer, és ez a Kárpát-medence 320 000 négyzet-kilométeres területéhez viszonyítva elenyésző* (kevesebb, mint egy-huszonhatod része). Pontos adatok segítségével megállapítottuk azt is, hogy Mezopotámia folyóinak kiáradása a tudományos vizsgálatok szerint öntési talajt hoz létre, amely pedig szerves anyagban szegény, világviszonylatban a kimondottan terméketlenebb talajok közé tartozik. Mezopotámia egyébként is sivatagos-félsivatagos vidék, a csapadék alacsony, és ásványkincsekben is szegény. Mindezek alapján helytállóbb az emberiség első műveltségi központjaként számon tartott ókori Mezopotámia vidékét inkább “Terméketlen Félhold”-nak nevezni. Sorozatunk második részében körültekintő tudományos vizsgálatok – elsősorban Evgeny Chernykh munkássága - alapján kimutattuk, hogy *a fémművesség nem délről, nem a “Termékeny Félhold”-ból, Anatólián és a Balkánon át érkezett a műveletlenebb Kárpát-medencébe, hanem fordítva, itt a Kárpát-medencében alakult ki és innen terjedt dél és kelet felé.* S ha így van, lehetséges-e, hogy a terméketlen, kis tájegységből, a Terméketlen Félholdból terjedt el a Kárpát-medence és környéke hatalmas és rendkívül termékeny nagytájának körzetébe az itt élő, nagy létszámú és magas műveltségű népesség?

Az évszázadok óta terjedő, félrevezető ismeretek rendszerében próbáljunk rendet teremteni. Tegyük a mérleg egyik serpenyőjébe az emberiség első írásos civilizációjának tartott Mezopotámiát, és tegyük a mérleg másik serpenyőjébe a történelemkönyvekből következetesen kihagyott Kárpát-medencét, és legyen a cél az, hogy tisztázzuk, honnan eredt az emberiség első – újkőkori – magas műveltsége, és

ennek népessége! Ne veszítsük szem elől a természetföldrajzi tényezőket, mert ezek jelentik a pártállástól, vallási hovatartozástól, sőt minden elfogultságtól mentes, természettudományos tényeket. Akkor leszünk képben, ha az alapvető, nagy összefüggéseket szem előtt tartjuk, és az alapvető összefüggések rendszerében helyezzük el a kisebb részletekre vonatkozó adatokat.

A testalkat, a koponyaalkat alapvetően hosszútávú jellemzője a népességnek. Az embertani vizsgálatok tehát elsősorú fontosságúak lehetnek a Kárpát-medence népességtörténetének vizsgálatában is. A legújabb embertani kutatásokkal sikerült kimutatni, hogy minden jel szerint **a Kárpát-medence népessége az őskortól (i.e. 10 000 előtt-től), de legalábbis az újkortól (i.e. 8 000-től) a népesség embertani folytonosságot mutat a késő rézkorig (i.e. 3600-ig), a bádeni népesség itteni megjelenéséig** (K. Zoffmann Zsuzsanna 2004). Más szóval: a Kárpát-medence nem „átjáróház” volt, ahogy ma egyesek szeretik emlegetni, hanem inkább fordítva: nagy létszámú, nagy népsűrűségű, nagy jólétben élő népnek védelmet adó népbölcső.

Nemrég, 2008-ban jelent meg „Őskori embertani leletek a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményéből” címmel Hajdu Tamás, Fóthi Erzsébet és Kővári Ivett tanulmánya. Ebben Paluch Tibor 2004-es munkájára hivatkozva megállapítják, hogy a Körös-Starčevo-Criș kultúrkomplexum népessége a korai újkőkorban (azaz i.e. 8 000 és 6 000 között) a Balkán és a Kárpát-medence jelentős részét népesítette be. Ez a népesség embertani típusait tekintve az úgynevezett „*gracilis mediterrán*”, az atlantomediterrán, a cromagnoid és a nordikus típus mellett a rövidfejű, „alpi”-nak minősített típusokkal jellemezhető. Hozzáteszik, hogy a Körös-műveltség erdélyi körzetében, amelyet mai politikai jelzővel a romániai Criș-kultúrához sorolnak, **egy rövidfejű egyén kivételével minden lelet a „gracilis mediterrán” típushoz tartozik.** Sorozatunk első részében, amelyben a Kárpát-medence természetföldrajzi viszonyait jellemeztük, felhívtuk arra a figyelmet, hogy amíg a Kárpátok gyűrűje szinte teljesen körbeveszi a Kárpát-medencét, és így természetes védettséget jelent a népesség számára, addig az Erdélyi-medence kettős, a Csiki-, Gyergyói- és a Háromszéki-medence pedig háromszoros védelmet jelent. Tény, hogy ma is az erdélyi, és még fokozottabban a székely nép az, amelyik a legjobban őrzi ősi nyelvét, hagyományait és műveltségét. Ennek fényében különösen fontossá válik, hogy az úgynevezett „gracilis mediterrán” embertani típus mibenlétét megértsük és így, tisztázottan helyezzük el ismereteink körében.

3. kép. Gracilis mediterrán nő.

A „gracilis mediterrán” (gracilis: kifinomult) típuscsoportba tartozik a Fekete-tenger északi partvidékén fellelhető „pontusi” típus - írja Lipták Pál: *Embertan és emberszármazástan* című tankönyvében (1980, 261. oldal). Bár Lipták nem említi, de tegyük hozzá, hogy legtisztább formájában, uralkodó típusként, sőt **szinte kizárólagosan uralkodó típusként a „gracilis mediterrán”-nak nevezett típus az erdélyi Körös-műveltségben fordul elő**, ahogyan ezt az előző bekezdésben jeleztük. A Kárpát-medence tehát bekerül a képbe. Akkor is, ha a Wikipédia angol nyelvű oldalán (http://en.wikipedia.org/wiki/Star%C4%8Devo_culture) a „gracilis mediterrán” embertípus elterjedési, uralkodó (angol eredetiben: prevalent) övezetei között a Kárpát-medencét nem említik. Pedig a felsorolás meglehetősen kiterjedt. Megemlítik Dél-Európát, Délkelet-Európát, Nyugat-Ázsiát, Észak-Afrikát, Közép-Ázsiát, a brit szigetek és Németország egyes körzeteit. A genetikai eredményeket is figyelembe véve az angol nyelvű Wikipédia oldal végső következtetése az, hogy a „gracilis mediterrán” embertípus a „Termékeny Félhold” nyugati részén keletkezhetett és innen terjedhetett el 8 000 évvel ezelőtt. Tekintve, hogy idén 2015-öt írunk, a „gracilis mediterrán” embertípus eredetét i.e. 6 000-re – és a Terméketlen Félhold körzetére – teszük. Ez pedig nem fogadható el annak fényében, hogy a Körös-műveltség és népe ennél legalább 200 évvel régebbi, hiszen korszakát i.e. 6 200-tól számítják. Ha pedig hozzátesszük, hogy a Kárpát-medence népessége folytonosságot mutat az átmeneti kőkor és az őskőkor népességével (Zoffmann 2004), akkor végképp nem fogadhatjuk el, hogy ez a „gracilis mediterrán”-nak nevezett embertani típushoz sorolt népcsoport a Terméketlen Félholdról került volna a Kárpát-medencébe. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Terméketlen Félhold valamennyire lakható, öntözött területe mindössze 12 000 km² volt, vagyis a Kárpát-medence területének kevesebb, mint egy huszonötöd része! És ennek a félsivatagos körzetnek a népesség-eltartó képessége is hasonlóan kedvezőtlenebb. Tehát még ha korábban és mégis ott alakult volna ki ez az embertípus, akkor sem képzelhető el, hogy az az elenyésző létszámú népcsoport, ami az ottani körzetből fogta magát és elköltözött, és éppen ide jött a Kárpát-medencébe, az az itteni sokkal nagyobb népsűrűségű és sokkal nagyobb létszámú népesség embertani alkatát a maga képére formálja át. Különösen akkor nem, ha a műveltségi viszonyok is a Kárpát-medencei népesség fölényét mutatják, hiszen itt alakult ki az emberiség első írása, és i.e. 5 500-ban már fejlett írással rendelkezett ez a nép, míg a Terméketlen Félholdban csak 2 200 évvel később, i.e. 3

300 körül jelent meg az írás. De persze tudjuk, hogy nem ott alakult ki ez az embertípus, hanem itt a Kárpát-medencében, és nem i.e. 6 200 körül, hanem még régebben, az ősidókban, és – ahogy K. Zoffmann Zsuzsanna írja 2004-ben megjelent tanulmányában, „biológiailag háborítatlanul” élt legalábbis a bronzkorig, i.e. 3 000-ig.

Ezen tények fényében érzékelhető, mennyire félrevezető az idegen nyelvű műszó, a „*gracilis mediterrán*”. Magyarra fordítva ugyanis annyit tesz ez az elnevezés, hogy „kifinomult, Földközi-tengeri”. A fentebb ismertetett tények tükrében helytállóbb elnevezés lenne a „***kifinomult erdélyi embertípus***” elnevezés. Annál is inkább, mert ennek az embertípusnak a története folytonosságot mutat nemcsak Erdélyben, hanem tágabb értelemben a Kárpát-medencében, a mérsékelt égövben – ha úgy akarnánk mondani, a sztyeppe mentén, környékén és ezen körzet egész kisugárzási övezetében. Ha tehát figyelembe vesszük a természetföldrajzi tényezők kiemelkedően kedvező voltát, a fémművesség Kárpát-medencei eredetét, és azt, hogy a korabeli magasműveltség egyik meghatározó népessége, a „*gracilis mediterrán*”-nak nevezett *kifinomult erdélyi embertípus* a Kárpát-medencéből ered, akkor a mérleg a Terméketlen Félhold és a Termékeny Kárpát-medence között ez utóbbi javára billen.

(folyt. köv.)